

Tornionlaakso arjen paikkana – kertomuksia Suomen ja Ruotsin rajalta

EEVA-KAISA PROKKOLA

Maantieteen laitos, Oulun yliopisto

Prokkola, Eeva-Kaisa (2005). Tornionlaakso arjen paikkana – kertomuksia Suomen ja Ruotsin rajalta (Tornio Valley as an everyday place – narratives from the Finnish–Swedish border). Terra 117: 3, 177–188.

The Finnish-Swedish border in the Tornio Valley can be defined as an interstate border between EU member states where passage has been unrestrained for decades. Therefore local people are quite familiar with their neighbours across the border and there is considerable everyday interaction. Although the border does not limit daily activities, it more or less does determine the inhabitants' understanding of the cross-border region. Narratives recounted by local inhabitants in two villages close to the border point to the existence of mental boundaries even in this open border context. The meanings attached to the border are negotiated through the inhabitants' own experiences, as well as through collective national and local border narratives. The article suggests that the national boundary in the Tornio Valley is not losing its differentiating nature in spite of continuous cross-border cooperation, for recognition of the border is an everyday matter which helps people to make sense of and evaluate their everyday environment.

Eeva-Kaisa Prokkola, Department of Geography, University of Oulu, P.O. Box 3000, FI-90014, Oulu, Finland. E-mail: <eeva-kaisa.prokkola@oulu.fi>

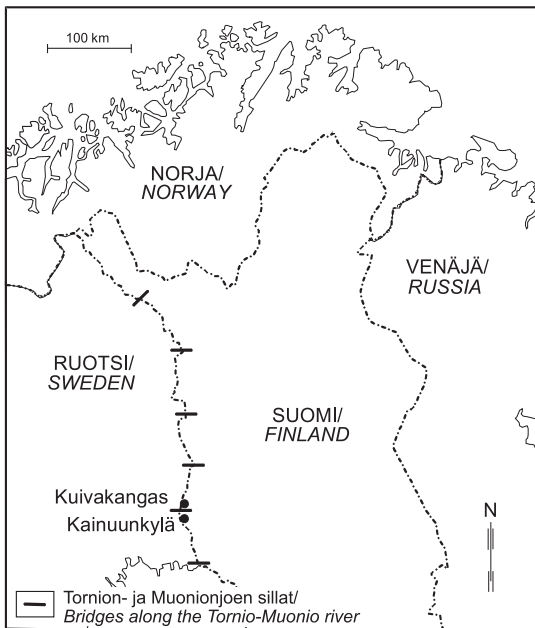
Kertomus Suomen ja Ruotsin rajasta sai alkunsa Haminan rauhassa vuonna 1809. Ruotsin ja Venäjän hallitsijoiden rauhanneuvotteluiden lopputuloksena perustettu raja muutti aikaisemmin kulkureitinä Jäämerelle toimineen Tornionjoen rajajoeksi ja jakoi samalla kahtia laakson yhtenäisen talous- ja kulttuurialueen. Joki sai uudenlaisen merkityksen sekä karttaan piirrettynä valtioiden välisenä rajaviivana että vähitellen myös paikallisten ihmisten arjessa. Aikaisemmin yhteisesti jaetusta paikasta alkoi valtion instituutioiden ja symboleiden lisääntymisen myötä eriytyä kaksi erilaista merkityksenannon paikkaa. Rajan molemmille puolille muodostui oma kertomus rajasta, ”meistä” ja ”heistä”. Rajan kertomusten rinnakkaisuus voidaan nähdä myös siinä, ettei Tornionlaakson alueelle ole yhtä ja oikeaa määritelmää. Tornionlaakso tai Tornionjokilaakso voidaan määritellä eri yhteyksissä eri tavoin riippuen siitä, tarkoitetaanko luonnonmaantieteellistä Tornionjoen vesistöön kuuluvaa aluetta, historiallista Länsipohjan kulttuuri- ja kielialuetta vai rajat ylittävää ”Euroaluetta” (vrt. Hederyd & Alamäki 1991; Lantto 1998; Koivumaa 2001; Council of Europe 2005). Tavallista on myös puhua Tornionlaaksosta tarkoittaen kuitenkin vain joko Suomen tai Ruotsin puoleista aluetta. Tässä tutkimuksessa Tornionlaakso merkitsee ensisijaisesti rajaseudun

asukkaiden elinympäristöä, jossa keskeisenä elementtinä on valtakuntien välinen raja.

Tornionlaaksossa kulkeva Suomen ja Ruotsin raja on ollut avoin lukuun ottamatta ensimmäistä ja toista maailmansotaa ja niiden jälkeisiä melko lyhyitä ajanjaksoja, jolloin rajan ylittämiseen tarvittiin niin kutsuttu rajapassi. Päivittäinen kanssakäyminen rajan yli, niin työssä kuin vapaa-aikana, on näitä poikkeusaikoja lukuun ottamatta kuulunut Tornionlaakson asukkaiden arkeen. Vapaa-muotoisen kanssakäymisen lisäksi alueella on tehty rajat ylittävää yhteistyötä pitkään myös virallisella tasolla, ensin pohjoismaisessa Pohjoiskalottikomiteassa 1960-luvulta lähtien ja myöhemmin myös paikallistasolla rajakunnissa. Maiden liietyttyä Euroopan unioniin vuonna 1995 on alueellista rajat ylittävän yhteenkuuluvuuden ja tietoisuuden luomisesta tullut yksi rajayhteistyöhankkeiden päätavoitteista. Käytännöllisessä mielessä raja kuitenkin määrittää yhä suurta osaa alueen taloudellisista ja sosiaalisista suhteista, ilmeten rajan eri puolilla asuvien ihmisten jokapäiväisiä elämäntapojen ja merkityksiä jäsentävänä arjen nationalismina (ks. Haavio-Mannila & Suolinna 1967; Jukarainen 2000).

Artikkelissa tarkastelen Suomen ja Ruotsin rajaan liitettyjä kulttuurisia merkityksiä Tornion-

laakson paikallisten asukkaiden kertomusten kautta. Aineistona ovat kesällä 2003 tehdyt haastattelut (26 henkilöä) kahdessa lähellä rajaa sijaitsevassa kylässä, Kuivakankaalla ja Kainuunkylässä, Ylitornion kunnan alueella (kuva 1). Sijainnillisesti tutkimuskylät ovat erilaisia toimintaympäristöjä suhteessa rajaan. Kuivakankaan kylästä on lyhempi matka Ruotsin puolelle Övertorneån kirkonkylälle Matarinkiin kuin Ylitornion kirkonkylälle. Rajan ylittäminen on helppoa, sillä Aavasaksan kohdalla oleva Suomen ja Ruotsin yhdistävä silta sijaitsee noin kolmen kilometrin päässä kylästä. Kainuunkylä puolestaan sijaitsee Ylitornion kirkonkylän eteläpuolella ja lähimpään rajanylityspaikkaan Aavasaksalle on matkaa vajaa 20 kilometriä.

Kuva 1. Tutkimuskylät Kuivakangas ja Kainuunkylä.
Figure 1. Research villages Kuivakangas and Kainuunkylä.

Tutkimuskylissä haastateltavien valinta tapahtui niin sanottua lumipallomenetelmää käyttäen (Bertaux 1981). Avainhenkilöiksi valittiin molemmissa kylissä kyläkoulun opettaja, joilta tiedusteltiin haastattelun lomassa muita haastateltavia, samoin kuin näitä haastateltaessa, ja niin edelleen. Alueen ikärakenne, mutta myös lumipallomenetelmän käyttö vaikuttivat siihen, että haastateltaviksi valikoitui suhteessa enemmän vanhempien sukupolvien edustajia. Lisäksi haastateltavien joukkoon voidaan otaksua valikoituneen kulttuurista ja sosiaalista pääomaa kyläyhteisöissä omaavia henkilöitä. Tutkimuksessa noudatetun lumipallomenetelmän periaatteiden mu-

kaisesti aineisto kylläntyi, kun haastatteluista ei enää noussut esiin täysin uusia asioita.

Haastattelujen ja niissä syntyneiden kertomusten perusteella ei pyritä tekemään yleistyksiä tai johtopäätöksiä koko Tornionlaakson alueen asukkaiden identifioitumisesta tai asenteista, vaan kertomukset rajasta ymmärretään haastattelutilanteessa dialogisesti syntyneinä, paikalliseen kontekstiin liittyvinä kulttuurisina ymmärtämisen tapoina. Rajalle paikallisella tasolla annettavia merkityksiä ei kuitenkaan voi ymmärtää irrallaan rajojen laajemmista kansallisen ja kansainvälisen tason merkityksistä. Voidaan ajatella, että kansallinen ideologia erottaa kokemuksen todellisuudesta (Taylor 1989: 27), ja näin myös arjessa annettavat merkitykset ikään kuin suodattavat tämän ideologian läpi. Millä tavalla kansallinen diskurssi sitten ilmenee ”rajattomalla rajalla” asuvien ihmisten kertomuksissa?

Maantieteellisen rajatutkimuksen kehityksestä: rajatyypeistä kerrottuihin rajoihin

Kertomus maantieteellisestä rajatutkimuksesta voidaan aloittaa vuodesta 1897, jolloin julkaistiin Friedrich Ratzelin *Poliittinen maantiede* (Politische Geographie). Teoksen julkaisemisvuodesta lähtien poliittisen maantieteen katsotaan eriytyneen omaksi tieteenalaksi. Kuitenkin jo vuotta aikaisemmin Ratzel oli julkaissut artikkelin, jossa hän käsiteli valtion kasvun lakeja. Ratzel sovelsi orgaanista valtioteoriaa ja määritteli rajat valtion voimakkuutta ja kasvua heijastaviksi periferisiksi ”elimiksi” (Vuoristo 1997: 13–15). Onkin helppo ymmärtää, miksi kiinnostus poliittisen maantieteen alaa kohtaan on yleensä kasvanut suurten (geo)poliittisten muutosten yhteydessä. Erityisesti maailmansotien aikaiset tapahtumat lisäsivät maantieteellisen rajatutkimuksen suosiota myös muiden tieteenalojen tutkijoiden keskuudessa. Valtioihin ja niiden rajoihin liittyviä teorioita käytettiin hyväksi perusteltaessa valtion alueellisia laajentumispyrkimyksiä muun muassa Natsi-Saksan ideologiassa. Tieteenalan teorioiden käyttö sotapoliittisten päämäärien oikeuttamisessa nähtiin myöhemmin raskaana taakkana, mikä osaltaan vaikutti poliittisen maantieteen ja etenkin geopolitiikan suosion heikkenemiseen toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina. Kylmän sodan aikana, erityisesti 1970- ja 1980-luvuilla, kiinnostus kansainvälisiä rajoja kohtaan oli vähäistä, vaikkakin tutkimuksessa tapahtui jonkin verran sisällöllistä ja käsitteellistä kehitystä (Prescott 1990: 8; Vuoristo 1997: 11–15). Viime vuosisadan lopun geopolitiittiset muutokset, eli kylmän sodan päättyminen, Neuvos-

toliiton hajoaminen ja Euroopan unionin laajeneminen ovat lisänneet valtavasti kiinnostusta kansainvälisten rajojen problematiikkaan. Globalisaatio, muutokset kansallisvaltion roolissa ja kansainvälisessä järjestelmässä ovat tuoneet tutkimuskentälle uusia haasteita ja mahdollisuuksia. Rajatutkimus on myös muuttunut aikaisempaa monialaisemmaksi – parhaillaan vuoropuhelua käydään ainakin maantieteilijöiden, sosiologien, antropologien, historioitsijoiden ja kansainvälisen politiikan tutkijoiden välillä. Muutoksia on tapahtunut myös tutkimuksen ongelmanasettelussa, kiinnostuksen kohteissa sekä valtioiden välisen rajan käsitteellistämässä.

Maantieteellisessä kirjallisuudessa tehdään yleensä ero rajaviivan ja rajavyöhykkeen välille. Rajalla (boundary) tarkoitetaan valtioiden välillä olevaa eksaktia rajaviivaa, joka on yleensä selkeästi merkitty maastoon. Rajavyöhyke tai rajaseutu (frontier) puolestaan tarkoittaa vyöhykettä, jossa kahden tai useamman maan väliset kontaktit tapahtuvat. Aikaisemmin rajavyöhykkeet olivat tavallisia, mutta kansallisvaltioiden muodostumisen jälkeen tuli tärkeäksi erottaa suvereenit territoriot selvästi toisistaan (Taylor 1989: 145; Prescott 1990: 13; Vuoristo 1997: 93). Modernissa (kansallis)valtioiden järjestelmässä rajat ovat poliittisen vallan ilmentymiä maisemassa ja kartoissa. Niitä voidaan Dennis Rumleyn ja Julian Minghin (1991: 2) mukaan pitää näkyvimpinä ilmentyminä maantieteen ja politiikan yhteydestä. Rajat erottavat suvereenit valtiot toisistaan ja määrittelevät poliittisten alueiden spatiaaliset muodot (Muir 1975: 119). Rajat ja rajavyöhykkeet ovatkin olleet poliittisen maantieteen suosituin tutkimuskohde aina 1900-luvun alkupuolelta lähtien (Taylor 1989: 144; Vuoristo 1997: 14; Newman 2003; Paasi 2003a).

Perinteisessä poliittisen maantieteen tutkimuksessa rajat ymmärrettiin neutraaleina, kahden valtion välille sijoittuvina viivoina (Paasi 2003b: 113). Rajoista pyrittiin tekemään yleistyksiä ja tutkimus painottui niiden tekniseen määrittelyyn ja luokitteluun (Vuoristo 1997: 92; Newman 2003: 125). Rajojen luokitteluperusteina on muun muassa pidetty niiden funktioita, ikää, historiallista kehitystä ja suhdetta fyysiseen ympäristöön (Muir 1975: 126–130). Esimerkiksi Richard Hartshorne (1936) luokitteli rajat niiden muodostumisen historiallisen ajankohdan perusteella: pioneerirajat (pioneer boundaries) on vedetty asumattomalle alueelle, jälkikäteiset rajat (subsequent boundaries) mukailivat ajan myötä syntyneitä luonnollisia kulttuuri-alueita, päälle asetetut rajat (superimposed boundaries) on puolestaan vedetty yhtenäisen väestö- ja kulttuurialueen päälle. Reliktirajoilla (relict boundaries) tarkoitetaan maisemassa vielä näkyviä entisiä rajoja. Whittemore Boggs (1940; sit. New-

man 2003: 126) puolestaan jakoi rajat luonnollisiin ja luonnottomiin rajoihin. Luonnolliset rajat seuraavat luonnonmaantieteellisiä piirteitä, kuten jokia, meriä ja vuoristoalueita. Suomen ja Ruotsin rajaa voidaan tämän jaottelun mukaisesti nimittää luonnolliseksi rajaksi, sillä Tornion kaupunkia lukuunottamatta raja kulkee Tornion- ja Muonionjoen syvintä uomaa pitkin. Hartshornen luokittelussa Tornionlaaksossa kulkeva Suomen ja Ruotsin raja määrittyy vuorostaan yhtenäisen väestö- ja kulttuurialueen päälle asetetuksi rajaksi. Uuden sukupolven rajatutkijoista muun muassa David Newman (2003: 125–126) on kuitenkin pitänyt edellä mainittuja rajatyypittelyjä deterministisinä ja huomauttanut, että jo vuonna 1959 Ladis Kristoff esitti näkemyksen, jonka mukaan kaikki rajat tulisi ymmärtää keinotekoisina ja ihmisten määritteleminä (Kristoff 1959; sit. Newman 2003: 126).

Arjen näkökulmasta valtioiden välisiä rajoja olisi vaikea lähestyä maantieteessä perinteisesti käytettyjen käsitteiden ja tyypittelyiden avulla. Uusia näkökulmia rajatutkimukseen on saatu muun muassa kulttuuri- ja yhteiskuntatutkimuksesta. Valtioiden väliset rajat on alettu ymmärtää yhteiskunnallisen ja poliittisen järjestyksen ilmentyminä ja ylläpitäjinä, toisin sanoen rajat ovat ihmistoiminnassa rakentuvia ja jatkuvasti uusinnettavia sosiaalisia konstruktioita. Tämän lähestymistavan mukaisesti raja voidaan ymmärtää konkreettisen rajalinjan lisäksi myös erilaisten institutionaalisten käytäntöjen (koulutus, joukkoviestintä jne.), kulttuuristen kertomusten ja puhumisen tapojen kautta (Paasi 1996, 1999: 196).

Rajat ovat sosiaalisen tilan järjestämisen välineitä ja osa prosessia, jossa paikat ja niiden identiteetit tuotetaan (Massey 1995: 67–68). Rajaa koskevat kertomukset ovat osa kansan ja sen asuttaman (kansallis)valtion identiteetikertomusta. Kansallisille rajoille annettavat merkitykset liittyvät näin olennaisesti nationalismiin ideologiaan kytköksissä olevaan kansallisten identiteettien tuottamiseen. Nationalistisissa kertomuksissa rajojen korostetaan erottavan suvereenit kansallisvaltiot toisistaan. Nationalismin nousu liittyy olennaisesti 1800-luvulla alkaneeseen modernisaatiokehitykseen, joka mahdollisti kansallisen tietoisuuden levittämisen laajoille kansanjoukoille. Kansa voidaan ymmärtää ”kuviteltuna yhteisönä”, jolle muuan muassa sanomalehtien ja muiden kirjallisten teosten välityksellä luodaan historiallinen identiteetikertomus (Anderson 1991). Näin pidetään yllä ymmärrystä rajan sisäpuolella asuvasta yhtenäisestä kansasta sekä kansaan ja sen asuttamaan poliittiseen alueeseen liittyvistä historiallisista kertomuksista (Bhabba 1990). Nämä kansalliseen rajaan liittyvät kertomukset vahvistavat usein käsi-

tystä rajasta pysyvänä valtioiden välisenä rajalinjana (Brednikova 2000: 26). Rajojen merkityksen tulkitseminen erityislaatuisena kertomuksena laajentaakin huomattavasti rajojen tutkimisen mahdollisuuksia (Newman & Paasi 1998: 197).

Rajoihin liittyviä ongelmanasetteluja ja kertomuksia on perinteisesti lähestytty osana kansallista tai kansainvälistä historiankirjoitusta (Minghi & Rumley 1991: 2). Uudemmassa monitieteellisessä rajatutkimuksessa on kuitenkin alettu kiinnostua myös rajaseudun asukkaiden arjen ”pienistä” kertomuksista (ks. Meinhof 2002; Vila 2003; Sidaway 2005). Jos paikalliseen kulttuuriin ja identiteettiin liittyvät näkökulmat eivät aikaisemmin olekaan saavuttaneet suurta suosiota rajatutkimuksen kentällä (Anderson ym. 2003: 13), nykyisin rajaseutuja on alettu nimittää paljon puhuvasti Euroopan integraation ”laboratorioiksi” (ks. Bufon 1996; O’Dowd 2003: 32; Knippenberg 2004).

Rajaseudun asukkaiden omien kertomusten tunteminen on tärkeää, sillä raja voi toimintaympäristönä merkitä hyvin eri asioita eri ryhmiin kuuluville ihmisille (Häkli & Kaplan 2002: 13). Kulttuurinen ja kielellinen yhtenäisyys rajaseudulla ei automaattisesti viittaa asukkaiden jaettuun alueelliseen identiteettiin ja yhteisiin identiteetikertomuksiin (Vila 2003). Rajat ylittävän yhteistyön hidasteina voivat kuntarajojen lisäksi olla esimerkiksi kansallisuuteen, paikallisuuteen, sukupuoleen ja sukupolven sidoksissa olevat identiteetikertomukset, joiden kautta yksittäisiä (arjen) tapahtumia ja laajempaa poliittista, taloudellista ja sosio-kulttuurista kehitystä tehdään ymmärrettäväksi itselle ja muille. Ihmisten tarve identifioitua olemassa oleviin sosiaalisiin kategorioihin ja ylläpitää rajoja ”meidän” ja ”heidän” välillä voikin osaltaan hidastaa rajayhteistyön toteutumista ja liikkuvuutta maiden välillä (van Houtum & van Der Velde 2004: 104). Useat tutkimukset Tornion ja Haaparannan kaupunkien alueella kertovat muun muassa kansallisuuden, etnisyyden ja kielen perusteella tehtävien vertailujen ja erontekojen olevan osa arjen käytäntöjä myös Suomen ja Ruotsin välisellä avoimella rajalla Tornionlaaksossa (Jukarainen 2000; Zalams 2001a, 2001b; Lundén 2002: 159–167).

Tarkasteltaessa Suomen ja Ruotsin rajaa arjen toimintaympäristönä voidaan rajalle annettavia merkityksiä lähestyä paikallisten ihmisten kertomuksien kautta. Kertomusten avulla rajaan liittyvät poliittiset, taloudelliset ja sosio-kulttuuriset prosessit sekä yksittäiset historialliset tapahtumat jäsenetään niiden ymmärtämisen kannalta mielekkääksi ja johdonmukaiseksi jatkumoksi. Myös ”pienet” arjen kertomukset ovat tärkeitä, sillä niiden avulla tuotetaan järjestystä, kykyä refleksiivisyyteen ja asioiden älylliseen jäsentelyyn (Mink

1978: 132–135). Kertomuksia tutkimalla on mahdollista lisätä ymmärtämystä siitä, miten kansallinen virallinen ideologia tulee osaksi elävää ideologiaa, joka on läsnä jokapäiväisissä sosiaalisen elämän toiminnoissa (Shotter 1993: 123). Kansallinen ideologia on usein läsnä myös arkipäiväisissä keskusteluissa ja kertomuksissa. Michael Billig (1995) nimittää näitä arkipäivän ”näkymättömissä” käytännöissä ja puhumisen tavoissa ilmeneviä kansalaisuuden ja kansallisvaltion kuulumisen muotoja ”banaaliksi nationalismiksi”.

Seuraavassa tarkastelen, millaisia merkityksiä haastatteleman Tornionlaakson asukkaat liittävät omaan elinympäristöönsä, eli miten rajaseudun maisema, paikat ja ”toisen” kohtaaminen arjessa tehdään ymmärrettäväksi ja kommunikotavaksi haastattelupuheessa. Aineistosta valitsemieni esimerkkikertomusten avulla pyrin käymään läpi arjen kertomusten kansallista merkityssisältöä ja tuomaan esille sen, millä tavoin valtioiden välinen raja on läsnä rajaseudulla sekä fyysisesti havaittuina rajamerkintöinä että ihmisten tavassa ymmärtää, kuvata ja arvottaa omaa elinympäristöään. Kertomuksia Suomen ja Ruotsin rajasta on mahdollista tarkastella niin molempien maiden kansallisten, Tornionlaakson alueellisen kuin tutkimuskylien paikallisten identiteettien valossa. Monitasoinen lähestymistapa on tarpeen, sillä kuten Anssi Paasi (1996; ks. myös Newman & Paasi 1998) esittää, rajaseudulla asukkaiden omat jokapäiväiset kokemukset ja laajemmat historialliset ja sosiaalisesti tuotetut kertomukset sekoittuvat toisiinsa.

Rajan arkiset merkitykset Tornionlaaksossa

Maisema ja kulttuuriset arvostukset

Rajaseutu asuinympäristönä eroaa muista paikoista, vaikka paikalliset ihmiset eivät arjen rutiineissaan yleensä ehkä problematisoikaan omassa arkiympäristössä kohtaamiaan ilmiöitä. Tutkimuskylien Kuivakankaan ja Kainuunkylän asukkaat voivat nykyisin ylittää Suomen ja Ruotsin rajan lähes huomaamattomasti, eikä rajan olemassa oloa näin tarvitse kyseenalaistaa. Kuitenkin Tornionlaakso, kuten monet muutkin rajaseudut, on kahden valtion ja kahden (kansallisen) kulttuurin kohtaamispaikka.

Toisaalta rajaseutujen kulttuurit eivät ole ainoastaan valtion hallinnon tuotteita, vaan paikalliset ihmiset, heidän rakentamansa ja asuttamansa kulttuurinen ympäristö sekä sen symbolit ilmentävät kuulumista paikallisiin, alueellisiin, kansallisiin ja ylikansallisiin kokonaisuuksiin (Donnan & Wilson 1999: 13). Rajaseudut ovat kulttuurisen tuottami-

sen vyöhykkeitä, tiloja, joissa merkityksiä luodaan ja puretaan. Erilaiset arkiset kulttuuriset symbolit tarjoavat ihmisille eräänlaisen kognitiivisen kartan ympäristöstään. Toisten havainnoimat ”merkit” maisemassa voivat jäädä toisilta täysin huomaamatta (Donnan & Wilson 1999: 64–65). Kansallinen kulttuuri voidaan nähdä eräänlaisena sosiaalisesti tuotettujen ideoiden ja käytäntöjen matriisina, joka sovittaa yhteiskunnalliset prosessit tilaan ja paikkoihin (Agnew 1993). Rajaseudulla kansalliset symbolit ja koodit ovat läsnä usein voimakkaammin kuin muissa paikoissa. Tienvarren viitat ja nimikyltit (kuva 2), talojen ja kesämökkien kansallisin väreihin heiluvat liput ja viirit, autojen rekisterinumeroita ja jopa pukeutuminen voivat kertoa kansalaisuudesta. Samoin kahden kansallisen kulttuurin kohtaamisesta kertovat usein kaupallisessa yhteydessä rinnakkain liehuvat valtioiden liput. Rajaseudulla kansalaisuuden kognitiivinen kartta voikin tulla hyvin tärkeäksi alueen ihmisille. Arjen nationalismi näkyy siis sekä rajaseudun fyysisessä maisemassa että ihmisten tavassa ymmärtää ja tulkita arjen toimintaympäristössä havaitsemaan ilmiöitä.

Kansallisvaltiossa symbolien käytöllä pyritään vahvistamaan kansallista identiteettiä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta (Klinge 1982: 290–302), jolloin maisemaan ja paikkoihin liitettävillä symboleilla voidaan kertoa myös, ketkä kuuluvat paikkaan ja kenelle paikka kuuluu. Monien Kuivakan ja Kainuunkylän tutkimuskylissä haastattelujen mukaan erityisesti Ruotsin Tornionlaakson asukkaat pyrkivät korostamaan omaa kansallista lojaalisuuttaan ja identiteettiään merkitemällä asuinympäristönsä kansallisilla symboleilla.

Kuva 2. Suomen ja Ruotsin rajan ylittäminen on vapaita. Katukyltit kertovat rajan ylityksestä ja samalla alueiden hallinnollisesta hierarkiasta (Suomi–Lappi–Ylitornio) (Kuva: Eeva-Kaisa Prokkola 07/03)

Figure 2. It is free to cross the border between Sweden and Finland. The road signs indicate the border crossing as well as the administrative hierarchy between regions (Finland–Lapland–Ylitornio) (Photo: Eeva-Kaisa Prokkola 07/03)

Ruotsin puolella on melkein joka talossa sellainen pikkuinen Ruotsin lippu, kesällä varsinkin. Eiväthän suomalaiset sillä tavalla liputa. [...] Televisiossa oli vähän aikaa sitten joku ohjelma tästä näin. En tiedä. Siinä meinattiin, että se on semmoinen, kuvastaa heidän uskollisuutta kuninkaalle. (Mies, 23 vuotta)

Kansallisten symbolien olemassaoloon ja näkymiseen ei arjessa välttämättä kiinnitetä huomiota, sillä ne otetaan itsestään selvyytenä. Median välityksellä myös paikalliset asukkaat oppivat uusia kertomuksia omasta kotiseudustaan. Valtakunnallisella televisiokanavalla esitetty Met tulema näkösalle -dokumentti (2003) oli saanut haastatellun nuoren mieshenkilön kiinnittämään huomiota Ruotsin puolen Tornionlaakson maisemassa näkyviin kansallisiin symboleihin. Haastateltu kertoo havaitsemastaan liputuskäytännöstä ja antaa samalla ymmärtää, että tämä tapa osoittaa kunnioitusta kuningasta ja valtiota kohtaan erottaa ”heidät” Suomen puolen asukkaista. Liputuskäytäntö saa syvemmän merkityksen Ruotsin puolen suomenkielisten tornionlaaksolaisten vähemmistöasemaan liittyvän kertomuksen kautta. Merkitys syntyy ja selitetään intertekstuaalisesti, ytkemällä kertomus laajempaan sosiaaliseen kontekstiin. Haastateltava perustelee näkemystään ruotsalaisten poikkeavista tavoista viittaamalla sosiaalisesti jaettuun tietoon eli televisiosta näkemäänsä dokumenttiin. Samalla hän tekee raja- ja liittämistä kertomuksesta yhteisöllisen ja vakuuttavamman.

Raja näkyy maisemassa myös muutoin kuin selvästi havaittavina kansallisina symboleina. Sosiaalis-taloudelliset prosessit ovat eronneet eri aikoina valtioiden alueilla tuoden oman leimansa rajaseudun kulttuurimaisemaan. Rajavyöhykkeen spatiaalinen järjestäminen, joka näkyy esimerkiksi maankäytössä ja kulttuuriympäristön rakentamisessa, heijastaa erilaisia ympäristöön liitettäviä asenteita ja näkökulmia (Leimgruben 1991: 49). Maisema onkin aina jonkun tai joidenkin maisema, siinä näkyvät yhteisön kulttuuriset arvostukset (Raiwo 1996: 294). Lisäksi kansallinen habitus, eli sosiaalisesti opittu tapa tehdä erotteluita ja tunnistaa kansallisia merkityksiä, voi vaikuttaa siihen, miten ympäristöä havainnoidaan ja millaisia merkityksiä siihen liitetään (Bourdieu 1998). Rajaseudulla muun muassa erilaiset rakennustyylit ja pihojen hoitaminen ja koristelemisen kiinnittävät asukkaiden huomion, ihastuttavat ja ihmetyttävät.

Ruotsalaiset ovat kulkeneet tuota, ne ovat muuten kulkeneet meitä edellä joissakin asioissa. Esimerkiksi pihojen hoitaminen, istutusten laittaminen ja tällaiset talojen ulkokuoren koristelut ja semmoiset, niin ne ovat vain kummasti kyllä edellä. Siellä sallitaan sellainen koristelu joissakin räystäslaudoissa ja pilareissa, niissä

kuistin ja verannan pilareissa, joka ennen ei täällä, ei se ollut hyväksyttyä joskus 70-luvulla. Täällä piti tehdä yksinkertaisen suorat, nelosnelosen parruilla ja siihen verannan nurkkaan suora sirkkeli vain. Ruotsalaiset sorvasivat jo silloin. [...] Se piti, en minä tiedä, että onko se jotakin kansallista, semmoista joka on sielussa vai missä saakka lienee, vai oliko se sitten, että se elämä oli kuitenkin semmoista joskus 50-luvulla ja vielä 60-luvullakin, että piti keskittyä semmoisiin oleellisiin asioihin, eikä tuommoisiin hömpötyksiin. Se siinä luultavasti oli. Mutta se on vähitellen nyt tullut, näet siinä täällä nyt semmoisia, jos ei muuta, niin semmoisten kohdalla, jotka ovat tuolla [Ruotsin puolella] olleet töissä ja käyvät kesällä, niin ovat kotitalonsa nurkkia alkaneet koristelemaan. Tulleet eläkkeelle tänne ja tehneet semmoisen, joka näyttää leikkimökiltä, semmoisen mökin, jossa ne asuvat. (Mies, 56 vuotta)

Kulttuuristen ja kansallisten arvojen vaikutus näkyy myös siinä, minkä sallitaan ja ei sallita näkyä ja kuulua maisemassa. Rajan eri puolet voidaan ymmärtää ”moraalisina paikkoina”, joissa ryhmän sosiaaliset normit määrittelevät hyväksyttävät toimintatavat (Curry 1999). Normit ja arvostukset, se mikä nähdään kauniina ja mikä saa olon tuntumaan kotoisalta, ovat kuitenkin muuttuvia. Edellä haastateltava vertailee Suomen ja Ruotsin rakennustyylien eroja eri aikakausilla ja kuvaa samalla muutosta yhteisön arvostuksissa ja normeissa. Hän kuvaa myös, kuinka alueelle palanneet Ruotsin paluumuuttajat ovat omaksuneet ruotsalaiseen kulttuuriin ja rakennustyyliin liitettäviä arvostuksia – ruotsalaisen tavan katsoa maisemaa. Kertomuksesta välittyy myös haastateltavan pyrkimys tehdä ero oman identiteetin ja ruotsalaiseen kulttuuriin liittämensä ”koristelun” ja ”hömpötyksen” välillä. Eron tekemisen politiikka onkin tärkeä osa kansallista identiteettikertomusta, jonka kautta kansa yhtenäisenä yhteisönä rakennetaan. Paikallisessa maisemassa havaittuja kulttuurisia eroja ja arvostuksia lähestytään haastattelussa ensin kansallisen mentaliteettiin ja sieluun liittyvinä, ikään kuin kansallisena syntymälahjana saatuina ominaisuuksina, mutta hieman myöhemmin haastateltu mies huomio myös taloudelliset olosuhteet ja niiden vaikutuksen käytännön arvostuksiin. Suomen kansallisen identiteetin ylläpito tapahtuu määrittelemällä käytännöllisyyttä ja yksinkertaisuutta kansan moraalisiksi paremmuuksiksi. Rajan merkitysten konstruointi kertomuksessa on jatkuva prosessi, jossa liikutaan erilaisten tulkintakehysten välillä. Arjen nationalismi, suomalaisuuden tai ruotsalaisuuden ”liputtaminen”, on läsnä suuressa osassa arviointeja, jotka koskevat rajan toisella puolella asuvia ja heidän toimintaansa.

Kesäisin niillä on tietenkin ne pihat niin äärettömän täynnä kaikkea pikkuisia näperryksiä ja semmoisia. Se on jotenkin prameampaa ja joka paikka on niin täyn-

nä semmoista pikkunättiä tavaraa niinkö asunnoissa. Talojen ikkuna on niinkö vaikka ulkoapäin katsoo, ne on niin täynnä lamppeja ja kukkia ja posliinikoristeita ja kaikkea, että kyllä sen niinkö sen huomaa heti. Suomalaiset on luonteeltaan, ehkä tykkäävät paljon enemmän pelkistetystä ja tulevat vähän vähemmällä toimeen kuitenkin. (Nainen, 37 vuotta)

Talojen ulkoisen koristelun lisäksi etenkin haastatellut naiset kiinnittivät huomiota sisustukseen ja ”pieniin näperryksiin” Ruotsin puolen asunnoissa. Voidaan ajatella, että sosiaalisesti opittu sukupuoli (gender) vaikuttaa osaltaan siihen, mitä ympäristössä nähdään ja mihin kiinnitetään huomiota (ks. Rose 1993). Toisaalta haastateltava voi tehdä myös sukupuoleen ja ikään liittyviä arvioita siitä, mistä haastattelijan kanssa on sopivaa puhua, jolloin kertomus ikään kuin konstruoidaan haastattelutilanteeseen sopivassa muodossa (Millar ym. 1992). Sosiaalinen identiteetti rakennetaan tässä perinteisesti ”feminiinisemmän” käytännön kautta kuin edellisessä ”maskuliinisten” käytäntöjen kautta konstruoidussa kertomuksessa. Huolimatta sukupuolittuneesta katsomisen tavasta molemmissa kertomuksissa maisemassa havaittuja eroja selitetään suomalaisten ja ruotsalaisten erilaisella kansanluonteella. Kuten kertomuksissa tulee hyvin esille, kansallinen mentaliteetti, erityisesti stereotyyppiset kansanluonteen kuvaukset, ovat olennainen osa suomalaisuuden ja ruotsalaisuuden rakentamista. Ne voidaan ymmärtää yrityksinä rakentaa kulttuurista maailmaa ja sosiaalisia identiteettejä (Knuutila & Paasi 1995: 60). Valtioiden väliseen rajaan liitettävät merkitykset rakentuvat osaltaan vertailemalla ”meidän” ja ”heidän” kansallisina pitämiämme luonteenpiirteitä ja ”tyylejä”.

Vapaa-ajan kuluttamisen rajaseutu

Ruotsin kauppojen valikoimaa ja tuotteita on pidetty pitkään Suomen puoleisessa Tornionlaaksossa kotimaisia parempina. Varsinkin sotien jälkeisenä aikana Ruotsissa myytäviä erikoistuotteita pidettiin erityisen hienoina ja juhlavina, rajan toisella puolella käyminen merkitsi siirtymistä niukkuudesta vaurauteen.

Sieltä ostettiin kaikki hienot ruokatarvikkeet, sininen juusto ja kaikki semmoiset. Ja sitten käytiin tuota semmoinen hyvä konditorialiike ja sitten käytiin herkuttelemassa ja sehän oli yhtä juhlaa siihen aikaan, siis tuota 40 vuotta sitten. Sehän oli yhtä juhlaa käydä Matarin-gissä, kun siellä oli ihanaa suklaamaitoa. Eihän täällä ollut semmoisia hyviä pullia eikä muita. (Nainen, 63 vuotta)

Rajan kertomuksissa palataan usein ajassa taaksepäin, nuoruuden muistoihin. Edellä haastateltu

naishenkilö kertoo, miten 1960-luvulla Mataringin kirkonkylällä asioiminen teki arjesta juhlan. Kaukaa tuotujen ja arjesta poikkeavien ruokatarvikkeiden, kuten kaakaon ja leivonnaisten, nauttiminen merkitsee rajan muuttumista vapaa-ajan ympäristöksi. Enää ei ole kyse halvempien tuotteiden rationaalista hankkimisesta, vaan ylellisten ulkomaalaisten kulutustavaroiden tuomasta mielihyvystä. Toisin sanoen, kuten Hastings Donnan ja Thomas Wilson (1999) ovat huomioineet, ostoksilla käymiseen rajan toisella puolella kytkeytyy usein muitakin merkityksiä kuin halvempien tai erilaisten (ainoastaan rajan toisella puolella myytävien) tuotteiden hankkimiseen liittyviä käytännöllisiä arvoja. Toisesta maasta ostettuja tuotteita voidaan esimerkiksi pitää kotimaasta ostettuja hienompina ja arvokkaampina. Erilaisten tuotteiden hankkimisella ja kuluttamisella ”rajan yli” voidaan saavuttaa myös sosiaalista pääomaa, sillä erilaiset ja muualta hankitut tuotteet ovat aina olleet suosittuja ja niiden kuluttamiseen voi ajatella liittyvän erikoisuuden tuomaa mielihyvää.

Käytännöllisessä mielessä vertailujen tekeminen hinnoissa ja tuotevalikoimissa kuuluu monien rajaseudun asukkaiden arkipäivään (ks. Timothy 2001). Suomen ja Ruotsin rajalla tuotevalikoimien ja hintojen erot ovat pienentyneet maiden liitetyä Euroopan unioniin. Myös haastateltujen Ylitornion Kuivakankaan ja Kainuunkylän asukkaiden mukaan rajan toiselta puolelta ei enää haeta perustarvikkeita, kuten vielä 1980-luvulla, vaan lähinnä vaihtelua.

Sitä oppii tässä niin kuin tarkkailemaan. Siellä on esimerkiksi semmoista kuin ”idealmjöl”, erinomainen kastikejauho, ja sitten siellä on kuorineen jauhettua mannaryyniä, jossa on grahamryyniä ja kaikkea semmoista ihan tavallista, mutta kuitenkin. Sitä aina löytää jotakin ja nyt minä olen viimeksi löytänyt semmoisen leivän, semmoista pakettileipää, niin se on seesamleipää. Sekin on aivan erinomainen teeleipä. Ja kaikkea tämmöistä, ja ruotsalaiset varmasti vastaavasti löytää täältä meidän [kaupoista]. Meillähän on tavattoman korkea[laatuinen] tämä pehmeä leipä, miksikä sitä nyt, niitä on monia sortteja ja on muun muassa tämmöinenkin kuin puhtileipä, jossa on kaikkia näitä siemeniä, niin ruotsalaiset taas puolestaan ostaa niinkö sitä. Ei Ruotsissa ole minun mielestä niin korkeatasoinen tämä leivottu leipä kuin mitä Suomessa. Se on aina mukava katella ja valikoida. (Nainen, 80 vuotta)

Yksityiskohtainen kuvaus erilaisista viljatuotteista kertoo rajan hyödyntämisestä kulutuskäytännöissä ja sen tuomasta lisäarvosta arkisiin toimintoihin. Rajan toisella puolella ostoksilla käyminen poikkeaa arjesta ja välttämättömyydestä, sillä leipää voi

toki ostaa myös lähempänä sijaitsevista kaupoista Suomen puolelta tai päinvastoin. ”Rajan yli” kuluttaminen eroaakin perinteisestä rajan yli ostoksilla käymisestä siinä, että tuotteita ei noudeta enää niiden halvemman hinnan tai paremman saatavuuden vuoksi, vaan niiden vertaileminen ja valikoiminen koetaan iloa ja tyydytystä tuottavana ”shoppailuna”. Ostoksilla käyminen muuttuu ajanviettotavaksi ja rajasta tulee kuluttamisen ja mielihyvän tila. Rajan merkityksen muuttuminen kulutuskäytännöissä kertoo samalla valinnanmahdollisuuksien lisääntymisestä, siitä miten yksilö voi toiminnallaan valita kiinnittymisensä kohteen ja näin määrittellä itsensä suhteessa toisiin. Arkisissa käytännöissä raja merkitsee mahdollisuutta tehdä valintoja ja vertailua ”täällä” ja ”siellä” olevien tuotevalikoimien välillä. Toisaalta haastateltavan kertomuksessa leivän laatu esitetään myös kansallisen paremmuuden ja erityisesti perinteisen suomalaisen leipomistaidon mittarina suhteessa naapureihin. Ruokatarvikkeet ja niiden kuluttaminen ovatkin osa kansallista identiteettikertomusta, jolloin niihin liittyy makutottumusten lisäksi myös kulttuuriarvoja.

Kielellisiä ja kulttuurisia konflikteja ja kohtaamisia rajaseudulla

Historiankirjoituksessa Tornionlaakson alueen on ymmärretty muodostaneen ennen vuotta 1809 kulttuurisesti yhtenäisen alueen, jonka Tornionjokeen vedetty valtakuntien välinen raja halkaisi. Rajan perustamisen jälkeen Suomen ja Ruotsin puolelle on muodostunut monelta osin erilainen kansallinen ja paikallinen kertomus rajasta, kansallisuudesta, kulttuurista ja kielestä. Birger Winsan (1997) sanoin Ruotsi-Suomen valtakunnan aikaisesta ”meistä” on tullut ”me” suomalaiset ja ”he” ruotsalaiset ja toisin päin. Toisaalta siirtolaisuuden sekä kahden kulttuurin vaikutuspiirissä elämisen johdosta kansallisuuteen ja kieleen viittaavat sosiaaliset kategoriat täytyy ymmärtää Tornionlaaksossa tavanomaista monimuotoisemmiksi ja osin myös hierarkkisemmiksi. Kuten Dennis Zalamans (2001b: 201–205) esittää, alueen väestön identifioituminen ja asenteet rajaa kohtaan eroavat etenkin Ruotsin puolella sen mukaan, puhuuko henkilö ruotsin-, suomen- ja/tai meänkieltä.

Vastakkainasettelu suomen ja ruotsin kielen välillä nousee Suomessa yleensä esille puhuttaessa suomenruotsalaisten asemasta. Haastatellut Kuivakankaan ja Kainuunkylän asukkaat sen sijaan pohjivat kieleen ja sosiaaliseen asemaan liittyviä kysymyksiä ensisijaisesti paikallisella tasolla Tornionlaakson suomenkielisten, ruotsinkielisten ja meänkielisten välillä. Keskusteluissa nostetaan esille

valtion kielipolitiikan vaikutus yksilön identiteettiin. Kielipolitiikka oli Ruotsin Tornionlaaksossa oleellinen osa 1800-luvun kansallisromanttisella kaudella alkanutta enemmän tai vähemmän aktiivista ruotsalaistamispolitiikkaa (1875–1958), jonka tarkoituksena oli vahvistaa rajaseudun suomenkielisten asukkaiden ruotsalaiskansallista identiteettiä (Klockare 1982; Elenius 2001: 21–24). Vaikka tätä alun perin suomenkielisen vähemmistön eli nykyisin meänkielisten kielellistä assimilaatiota ei enää pidetä ajankohtaisena kysymyksenä, on sen vaikutus mielikuviiin suuri. Meänkieliset nähdään Ruotsin valtion kielipolitiikan uhreina. Etenkin 1950-luvun vaihteessa voimakkaana esiintyneeseen suomenkieltä äidinkielenään puhuvien lasten ruotsalaistamiseen liittyvät kertomukset herättävät yhä voimakkaita tunteita molemmilla puolilla rajaa. Viime vuosina on käyty paljon keskustelua muun muassa siitä, miten suomen kielen puhuminen oli Tornionlaakson Ruotsin puolen kouluissa kiellettyä paitsi oppitunneilla, myös välituntien aikana.

Tornionlaakson Ruotsin puolella varsinkin aikaisemmin vallinnutta ruotsinkielisen enemmistön kielteisistä suhtautumisista suomen kieleen on tutkimuksissa selitetty muun muassa kielen vaikutuksella sosiaaliseen statukseen, sillä ruotsinkielisyys on liitetty korkeampaan kulttuuriseen ja taloudelliseen asemaan yhteiskunnassa (Winsa 2001). Koska suomenkielisyys on liittynyt alueella pitkään kieltämistä ja häpeää, nykyisin suomen kieleen asennoitumista pidetään tärkeänä identiteettiin ja etniseen ryhmään kuulumiseen liittyvänä kysymyksenä.

Tuota, minä menen ICA:n kauppaan. Siellä seisoo tiskin takana nuori tyttönen ja minä saatan ulkonäöstä sanoa, että sen äiti on tai sen molemmat vanhemmat on täältä Suomesta. Se voi olla haluton puhumaan suomea. Se sanoo hinnat vain kyllä ruotsiksi ja antaa minun ymmärtää sen niinkö minä ymmärrän. Semmoista se, että jotakin semmoista siellä tulee aina vastaan. (Mies, 56 vuotta)

Arkisissa kohtaamisissa mielikuvat toisista muodostuvat sekä konkreettisista tapahtumista ja havainnoista että aikaisemman tiedon ja ennakkokäsitysten perusteella. Kielen puhuminen tai puhumattomuus on tärkeä osa identiteettiä. Myös muita ihmisiä arvioidaan ja asetetaan erilaisiin sosiaalisiin kategorioihin sen perusteella, mitä kieltä ja kuinka sujuvasti yksilö puhuu. Edellä haastateltava kertoo kohtaamisesta kaupan kassalla ”toisella” puolella rajaa, jossa hän törmää mielestään epäkunnioittavaan ja häpeilevään suhtautumiseen suomalaisuutta kohtaan.

Kansallisuus ja kieli ovat keskeisiä määrittäjiä, kun yksilön sosiaalinen identiteetti tuotetaan ja kiinnitetään kulttuurisen merkityksenannon kaut-

ta. Näiden ohella identiteettiä rajaava kulttuurinen merkitys voidaan muodostaa sosiaalisen olemisen tavan, kuten eleiden ja muiden esiintymisen muotojen, perusteella. Hienovaraisesti eri havainnoista – hetkellisistä vaikutelmista ja tunnelmista tilassa – muodostuvista mielikuvista ei ole kuitenkaan helppo tuottaa verbaalista selitystä. Parhaiten rajaan ja kansallisuuteen liittyvien merkitysten julkittuominen onnistuuakin yleensä juuri kuvailevien esimerkkien ja pienten kertomuksien avulla.

Ruotsalaiset ovat vähän vilkkaamman oloisia, niissä on semmoista vilkkautta ja rempseyttä ja semmoista. Kuljetaan tansseissa niin paljon ja semmoista, vanhemmatkin ihmiset. Siinä jollakin lailla on ero, mutta minä en osaa sinulle selittää millä tavalla. Ruotsalaiset on niin tuommoisia, että kun alkavat juhlat tulemaan, niin ne alkavat kauhean varhain laittamaan kaikkea. Ja on semmoisessa, ettäkö menee Matarinkiin, vaikka tuonne kauppaan, ICA:an, niin sen heti huomaa kun menee suomalaisia Ruotsiin, siinä pukeutumisessakin niinkö. [...] Ne (ruotsalaiset) niin hyvin esimerkiksi pukeutuvat, mutta värikkäästi. [...] Kyllä sen huomaa heti, se on tosi, mikä on suomalainen mikä ruotsalainen kun menee. (Nainen, 77 vuotta)

Kansallisuus näkyy pukeutumisessa ja muissa tyyliin liittyvissä eroissa. Haastateltavien huomiot esimerkiksi tansseissa käymisestä, juhliin valmistautumisen aloittamisesta ja pukeutumisen värikkyydestä merkitsevät eron tekemistä rajaseudun suomalaisten ja ruotsalaisten välillä. Rajalle annettavat merkitykset konstruoidaan erilaisten sosiaalisten ja kulttuuristen käytäntöjen ja arvostusten kautta. Samalla identiteetikertomus määrittelee suomalaisuuden käytäntöjen eroavaisuuksien kautta vakaudeksi, arvokkuudeksi ja vaatimattomuudeksi.

Ollaanko me vähän vakavampia kuin he? Siis tulee mieleen, että monesti olen ajatellut sitä niin, että koska me on joutunut kaikki sodat ja semmoiset käymään läpi ja Ruotsi on päässyt sillä tavalla helpolla. Ne eivät ole tuota joutuneet kokemaan tuommoisia rankkoja, että niitä on pidetty niin hyvinä lapsina. (Nainen, 63 vuotta)

Suomalainen ja ruotsalainen mentaliteetti voidaan konstruoida myös viittaamalla ”meidän” ja ”heidän” kollektiivisiin kokemuksiin. Ruotsalaiset välttyivät osallistumasta maailmansotiin ja saivat elää ”hyvinä lapsina” rauhassa, ilman puutetta ja huolia. Kansallisiksi ymmärretyt ominaisuudet, kansaluonteen stereotypiat, voidaan liittää kansan yhteiseen historiaan ja kokemuksiin, joista etenkin vanhemmalle sukupolvelle merkittävimpiä ovat sodat.

Kertomuksissa valtioiden välisiin rajoihin liittyy usein stereotyyppien tasolla liikkuva vertailu eri kansojen luonteenpiirteiden, ”tyyliin” ja arvostusten välillä. Nämä toiseen liitettävät ominai-

suudet ja kuvaukset kertovat kuitenkin aina vähintään yhtä paljon meistä itsestämme, siitä millaisina nimenomaan me itsemme ja heidät ymmärrämme (Kristeva 1992). Ne kertovat myös niistä sosiaalisista kategorioista ja luokitteluista, joiden avulla teemme havaitsemaamme maailmaa ymmärrettäväksi ja kommunikoitavaksi. Mielenkiintoista onkin huomata, että monet suomalaisten itseensä liittämät stereotyyppit, kuten luonnonläheisyys, vakavuus ja rehellisyys, ovat samoja ominaisuuksia, joita ruotsalaiset liittävät omiin kansaluonnekuvauksiinsa (ks. Nordin 2000).

Raja tunnesidonnaisena ympäristökokemuksena

Vaikka rajaseudut ymmärretään yleensä valtion keskuksesta päin katsottuna perifeeriseksi alueiksi, alueen asukkaiden mielissä rajan läheisyys voi merkitä myös keskeistä sijaintia. Rajalle keskeisyys tulee kertomuksissa esille tunteisiin ja muistoihin liittyvien ympäristökokemusten kautta. Jotkut maiseman merkit, kuten katuvalojen loistaminen rajan toisella puolella sijaitsevilla kylissä tuovat tunteen turvallisuudesta ja oman paikan tärkeydestä. Tornionjoen varrella sijaitsevilla Kainuunkylän ja Kuivakankaan tutkimuskylissä Ruotsin valot näkyvät koko jokivarren pituisesti Suomen puolelle, mikä vaikuttaa paikan kokemiseen.

Minun mielestä tuntuu keskeiseltä, sillä kun Ruotsin valot näkyvät ja kävelee (ulkona), niin tuntuu, että me olemme juuri maailmassa keskellä. Minun tytär sanoi joskus opiskeluaikana, että tuntuu, ettäkö Ruotsin valot talvella näkyvät, niin ei ole missään syrjäisessä paikassa. (Nainen, 71 vuotta)

Haastateltava liittyy paikan keskeisyyteen tyttärensä kertomuksen kouluajoilta, mikä tekee kertomuksesta henkilökohtaisen ja tunnepitoisen. Paikan keskeisyys liittyy Ruotsista, joen toiselta puolelta, pimeinä talvi-iltoina näkyviin valoihin, mutta myös muistoihin itselle rakkaista henkilöistä, joiden kanssa kokemukset jaetaan. Rajan läheisyys on tärkeä osa paikan ja maiseman visuaalista havaitsemista ja sen herättämää tofophilian kokemusta, ihmisen tunnepitoista sidettä kaikkeen materiaaliseen ympäristöönsä (Tuan 1974).

Valtioita erottava raja ei kuitenkaan aina määrittele alueella liikkuvien paikallisten ihmisten paikkakokemuksia. Päinvastoin, rajaseutu voidaan joissakin yhteyksissä ymmärtää yhtenäisenä alueena. Seuraavassa lainauksessa nuorempi nainen kertoo, kuinka yhteispäivystystä pitävät Suomen ja Ruotsin puolen terveyskeskukset tuovat myös Ruotsin institutionaaliset käytännöt lähelle omaa arkea.

Täällä kun on kaikki terveyskeskukset [yhteispäivystys], niin sitä ei sitten miellä, että menisi ulkomaille. Se on niin luontevaa, että sitä niinkö pitää, että se on niinkö sama alue siellä. (Nainen, 36 vuotta)

Kertomuksessa rajalle annettavat merkitykset, rajan ylittämisen ”luontevuus” ja alueen yhtenäisyys määritellään arjen toimintojen kautta. Nuorempien kokemukset ja kertomukset rajasta liittyvätkin enemmän juuri näihin arkisiin rutiineihin ja liikkumiseen alueella, kun taas vanhemmilla sukupolvilla sodanaikaiset muistot rajasta ovat tärkeitä kertomuksellisia solmukohtia, joiden kautta rajalle annettavat merkitykset tuotetaan. Rajayhteistyö institutioiden tasolla, palveluiden organisointi ja erilaisten tapahtumien järjestäminen yhteistyössä, ei kuitenkaan tarkoita kansallisuuteen liittyvien rajan kertomusten katoamista, vaan erilaisten kertomusvarantojen rinnakkaisuutta ja samanaikaisuutta.

Arjen elämämaailma ja mentaaliset rajat

Vuonna 1809 Tornionjokeen perustetun Suomen ja Ruotsin välisen rajan voi ylittää lähes huomattomasti – kävellen, hiihtäen, veneellä tai autolla. Kuten Kuivakankaan ja Kainuunkylän asukkaiden haastattelut ovat osoittaneet, rajaseudun ihmisille raja ei kuitenkaan merkitse pelkästään fyysisistä rajalinjaa, vaan lähes kaikkialla ihmistoiminnassa näkyvää kansallista ”koodistoa”. Ympäristön merkien ja symbolien tunnistaminen ohjaa osaltaan arjessa toimimista. Osalle haastatelluista Ruotsin puolen alueet muodostavat osan jokapäiväistä toimintaympäristöä, jossa käydään kaupassa, töissä tai kylässä samalla tavalla kuin Suomenkin puolella. Osa vanhemmista ihmisistä kertoo ylittävänsä rajan vain pari kertaa vuodessa, joten on ymmärrettävää, että kertomukset rajasta perustuvat nuoria ikäluokkia enemmän aikaisempiin havaintoihin ja kokemuksiin. Kansallinen diskurssi ja ”toiseen” liittyvät kertomukset ja stereotyyppit nousevat esiin aineistosta keskeisinä merkityksenannon tapoina kaiken ikäisillä ihmisillä.

Kertomukset ja kuvaukset voidaan osaltaan ymmärtää myös rajaa tuottavina ja ylläpitävinä sosiaalisina käytäntöinä. Kertomuksissa tulee hyvin esille, kuinka rajaseudun asukkaat liikkuvat ja tekevät jatkuvasti vertailuja Suomen ja Ruotsin puolella sijaitsevien paikkojen sekä ”meidän” ja ”heidän” välillä. Raja on voimakkaasti läsnä ihmisten mielissä, siinä miten rajaseudun ympäristöä ja ihmisiä vertaillaan ja kategorisoidaan kansallisuuden perusteella. Rajaseudun asukkaiden rajalle antamat merkitykset muodostuvat sekä suhteessa omiin havaintoihin että paikallisiin ja kansal-

lisiin kertomuksiin. Rajalle kertomuksien kautta annettavat merkitykset voidaan liittää maisemaan ja kulttuuriseen ympäristöön, erityisesti erilaisiin rakennustyyliin. Myös kansallisen elintason ja erilaisten kulutustavaroiden vertailu on tärkeä osa arvottamista, hierarkioiden rakentamista ja purkamista. Sosiaalisia ilmiöitä on vaikeampi kuvaila ja selittää, jolloin avuksi otetaan usein erilaiset kansalliset stereotyyptit ja kansojen historiaan liittyvät kertomukset. Havaittuja eroja kuvailtaessa viitataan usein kansanluonteeseen ja kansan yhteisiin kokemuksiin selittävinä tekijöinä – ”banaali nationalismi” (Billig 1995) on voimakkaasti läsnä rajaseudun asukkaiden tavassa ymmärtää toimintaympäristönsä. Kansallinen raja ei ole mennyt eriyttävää merkitystään paikallisille asukkaalle, vaikka alueella on tehty sekä virallista että epävirallista rajat ylittävää yhteistyötä jo useiden vuosikymmenien ajan.

Vertailtaessa alueellistumisprosesseja ja yhteistyötä Euroopan unionin avoimilla rajoilla on tärkeää huomioida, että raja voi fyysisen ylittämisen helpoudesta huolimatta säilyä voimakkaana ihmisten mielissä (ks. esimerkiksi Strüver 2004; Sidaway 2005). Vaikka alueelliset ja rajat ylittävät kertomukset ovat haastaneet kansallisvaltioiden suuret kertomukset, mistä kertoo myös uudemman tutkimuksen lisääntynyt kiinnostus rajaseutu- ja kohtaan, ei kansallisuuden merkitys ole olennaisesti vähentynyt. Fyysisten ja toiminnallisten esteiden poistuminen ei automaattisesti heikennä ihmisen mielessä olevia mentaalisia rajoja ja kiintymystä omaan kansalliseen materiaaliseen ympäristöönsä. Arkisten käytäntöjen ja kulttuurisen merkitysjärjestelmän tutkiminen avaakin erilaisen näkömän esimerkiksi Euroopan unionin yhdentymisketjitykseen – niiden pohjalta on helppo ymmärtää, miksi kansallisia rajoja ja niiden tuomaa tuttua ja turvallista järjestystä yhä halutaan vaalia.

Kiitokset

Kiitokset tärkeistä kommentaiteista artikkelin esitarkastajille, Teran vieraillevalle päätoimittajalle Pirjo Jukaraiselle sekä päätoimittaja Jani Vuolteenaholle. Kiitokset myös Anja Kaunisojalle karttakuvan piirtämisestä. Artikkelin kirjoittamisen on tehnyt mahdolliseksi tammikuussa 2005 alkanut Suomen Akatemian tutkimusprojekti ”Crossing borders, building identities: new regionalizations, tourism and everyday life in Northern Europe” (hanke 1210442).

KIRJALLISUUS

Agnew, J. (1993). Representing space. Space, scale and culture in social science. *Teoksessa* Duncan, J. & D. Ley (toim.): *Place/culture/representation*, 251–271. Routledge, Lontoo.

- Anderson, B. (1991). *Imagined communities*. 2 p. 224 s. Verso, Lontoo.
- Anderson, J., L. O’Dowd & T. Wilson (2003). Culture, co-operation and borders. *Teoksessa* Anderson, J., L. O’Dowd & T. Wilson (toim.): *Culture and cooperation in Europe’s borderlands*, 13–29. Rodopi, Amsterdam.
- Bertaux, D. (1981). From the life-history approach to the transformation of sociological practice. *Teoksessa* Bertaux, D. (toim.): *Biography and society. The life history approach in the social sciences*, 29–45. Sage, Beverly Hills.
- Bhabha, H. (1990). Introduction: narrating the nation. *Teoksessa* Bhabha, H. (toim.): *Nation and narration*, 1–7. Routledge, Lontoo.
- Billig, M. (1995). *Banal nationalism*. 200 s. Sage, Lontoo.
- Brednikova, O. (2000). From Soviet ”iron curtain” to Post-Soviet ”window to Europe”. *Teoksessa* Ahponen, P. & P. Jukarainen (toim.): *Tearing down the curtain, opening the gates*, 25–37. SoPhi, Jyväskylä.
- Bourdieu, P. (1998). *Järjen käytännöllisyys: toiminnan teorian lähtökohtia*. 216 s. Vastapaino, Tampere.
- Bufon, M. (1996). Social integration in the Italo-Slovene Gorizia transborder region. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 87: 3, 247–258.
- Council of Europe (2005). ”Euroregions” in Europe. 30.6.2005. <http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Local_and_regional_Democracy/Trans-frontier_co-operation/Euroregions/6Euroregions.asp#TopOfPage>
- Curry, M. (1999). Hereness and the normativity of place. *Teoksessa* Proctor, J. & D. Smith (toim.): *Geography and ethics*, 95–105. Routledge, Lontoo.
- Donnan, H. & T. Wilson (1999). *Borders: frontiers of identity, nation and state*. 182 s. Berg, Oxford.
- Elenius, L. (2001). Både finsk och svensk modernisering, nationalism och språkförändring i Tornedalen 1850–1939. *Kulturens frontlinjer* 34. Umeå Universitet. 488 s.
- Haavio-Mannila, E. & K. Suolinna (1967). Rajan vaikutus Tornionlaakson erilaistumiseen: Esitietoja haastattelututkimuksen tuloksista. *Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia* 86. 140 s.
- Hartshorne, R. (1936). Suggestions on the terminology of political boundaries. *Annals of the Associations of American Geographers* 26: 2, 56–57.
- Hederyd, O. & Y. Alamäki (toim.) (1991). *Tornionlaakson historia I. Jääkaudelta 1600-luvulle*. Tornionlaakson kuntien historiikirjatoimikunta. 389 s.
- Häkli, J. & D. Kaplan (2002). Learning from Europe? Borderlands in social and geographical context. *Teoksessa* Kaplan, D. & J. Häkli (toim.): *Boundaries and place*, 1–17. Rowman & Littlefield, Lanham.
- Jukarainen, P. (2000). Rauhan ja raudan rajoilla: nuorten tilallis- ja identiteettipoliittisia maailmanjäsenyyksiä Suomen ja Venäjän sekä Ruotsin ja Suomen rajojen tuntumassa. *Tutkimuksia/Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus* 90. 218 s.
- Klinge, M. (1982). *Suomen sinivalkoiset värit*. 2. p. 313 s. Otava, Keuruu.
- Klockare, S. (1982). *Suomen kieli Tornionlaaksossa*. 69 s. Norden-yhdistys, Tukholma.

- Knippenberg, H. (2004). The Maas-Rhine Euroregion: a laboratory for European integration? *Geopolitics* 9: 3, 608–626.
- Knuuttila, S. & A. Paasi (1995). Tila, kulttuuri ja mentaliteetti. Maantieteen ja antropologian yhteyksiä etsimässä. *Teoksessa* Katajala, K. (toim.): *Manaajista maalaisaateliin*, 28–94. Gummerus, Jyväskylä.
- Koivumaa, J. (2001). *Kansainvälisen järjestelmän murros ja Euroopan pohjoinen (alue): moderni Hegel, Minervan Pöllö Wittgenstein ja postmodernit kansainväliset suhteet*. 231 s. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Kristeva, J. (1992). *Muukalaisia itsellemme*. 205 s. Gaudemus, Helsinki.
- Lantto, H. (1998). Tornionlaakso. Mikäs se on, ja missä se on? *MET-aviisi* 1998: 4, 113.
- Leimgruber, W. (1991). Boundary, values and identity: The Swiss–Italian transborder region. *Teoksessa* Rumley, D. & J. Minghi (toim.): *The geography of border landscapes*, 43–62. Routledge, Lontoo.
- Lundén, T. (2002). *Över gränsen. Om människan vid territoriets slut*. 224 s. Studentlitteratur, Lund.
- Massey, D. (1995). The conceptualization of place. *Teoksessa* Massey, D. & P. Jess (toim.): *Place in the world*, 45–86. Oxford University Press, Oxford.
- Meinhof, U. (toim.) (2002). *Living (with) borders: Identity discourses on east-west borders in Europe*. 149 s. Ashgate, Aldershot.
- Millar, R., V. Crute & O. Hargie (1992). *Professional interviewing*. 205 s. Routledge, Lontoo.
- Minghi, J. & D. Rumley (1991). Introduction: The border landscape concept. *Teoksessa* Rumley, D. & J. Minghi (toim.): *The geography of border landscapes*, 1–14. Routledge, Lontoo.
- Mink, L. (1978). Narrative form as a cognitive instrument. *Teoksessa* Canary, R. & H. Kozicki (toim.): *The writing of history. Literary form and historical understanding*, 129–149. The University of Wisconsin Press, Lontoo.
- Muir, R. (1975). *Modern political geography*. 262 s. Macmillan, Lontoo.
- Newman, D. (2003). Boundaries. *Teoksessa* Agnew, J., K. Mitchell & G. Toal (toim.): *A companion to political geography*, 123–137. Blackwell, Oxford.
- Newman, D. & A. Paasi (1998). Fences and neighbours in the postmodern world: boundary narratives in political geography. *Progress in Human Geography* 22: 2, 186–207.
- Nordin, J. (2000). *Ett fattig men fritt folk: Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*. 528 s. Brutus Östlings bokförlag, Eslöv.
- O’Dowd, L. (2003). The changing significance of European borders. *Teoksessa* Anderson, J., L. O’Dowd & T. Wilson (toim.): *New borders for a changing Europe. Cross-border cooperation and governance*, 13–36. Frank Cass, Lontoo.
- Paasi, A. (1996). *Territories, boundaries and consciousness: the changing geographies of the Finnish-Russian border*. 353 s. John Wiley, Chichester.
- Paasi, A. (1999). Place, boundaries, and the construction of Finnish territory. *Teoksessa* Kaplan, H. & J. Häkli (toim.): *Boundaries and place*, 178–199. Rowman & Littlefield, Lanham.
- Paasi, A. (2003a). Boundaries in a globalizing world. *Teoksessa* Anderson, K., M. Demosh, S. Pile & N. Thrift (toim.): *Handbook of cultural geography*, 462–472. Sage, Lontoo.
- Paasi, A. (2003b). Territory. *Teoksessa* Agnew, J., K. Mitchell & G. Toal (toim.): *A companion to political geography*, 111–122. Blackwell, Oxford.
- Prescott, J. (1990). *Political frontiers and boundaries*. 315 s. Unwin Hyman, Lontoo.
- Raivo, P. (1996). Maiseman kulttuurinen transformatio. Ortodoksinen kirkko suomalaisessa kulttuurimaisemassa. *Nordia Geographical Publications* 25: 1, 370 s.
- Rose, G. (1993). *Feminism & Geography. The limits of geographical knowledge*. 205 s. Polity Press, Cambridge.
- Shotter, J. (1993). *Cultural politics of everyday life*. 240 s. Open University Press, Buckingham.
- Sidaway, J. (2005). Re-imagining bounded routes and discourses: The poetry of boundaries. Reflections from the Portuguese–Spanish borderlands. *Teoksessa* van Houtum, H., O. Kramsch & W. Zierhofer (toim.): *B/ordering space*, 189–206. Ashgate, Aldershot.
- Strüver, A. (2004). “Everyone creates ones’ own borders”: The Dutch–German borderland as representation. *Geopolitics* 9: 3, 627–648.
- Taylor, P. (1989). *Political geography. World-economy, nation state and locality*. 2. p. 308 s. John Wiley, New York.
- Timothy, D. (2001). *Tourism and Political Boundaries*. 219 s. Routledge, Lontoo.
- Tuan, Y. (1974). *Topophilia. A study of environmental perception, attitudes and values*. 260 s. Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- van Houtum, H. & M. van der Velde (2004). The power of cross-border labour market immobility. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 95: 1, 100–107.
- Vila, P. (2003). Processes of identification on the U.S.–Mexico border. *Social Science Journal* 40: 4, 607–625.
- Vuoristo, K. (1997). *Poliittinen maantiede*. 288 s. WSOY, Porvoo.
- Winsa, B. (1997). Från ett Vi till ett Vi och Dom. *Teoksessa* Winsa, B. & O. Korhonen (toim.): *Språkliga och kulturella gränser i Nordskandinavien: två uppsatser*, 5–52. Kulturgräns norr, Umeå.
- Winsa, B. (2001). Poikkinaintia kieli- ja kylltyyrirajoitten yli. *Teoksessa* Mikkonen, M., H. Sulkala & H. Mantila (toim.): *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivnrantaan: vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti II*, 227–243. Oulun Yliopistopaino, Oulu.
- Zalamans, D. (2001a). Transboundary regionalisation – the case of Haparanda and Tornio. *Teoksessa* Bucken-Knapp, G. & M. Schack (toim.): *Borders matter. Transboundary regions in contemporary Europe*, 59–72. Danish Institut for Border Region Studies, Aabenraa.

Zalamans, D. (2001b). Gränsen mellan grannstäder.
Teoksessa Ramirez, J. (toim.): *Att forska om gränser*,
193–209. Nordregio, Tukholma.

MUUT LÄHTEET

Met tulema näkösalle (2003). *YLE-kulttuuriohjelmat*.
Esitetty TV2-televisiokanavalla 6.4.2003.